

ΝΕΥΡΟΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΨΥΧΑΝΑΛΥΣΗ ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ

ΑΣΥΝΕΧΕΙΕΣ | ΣΥΝΕΧΕΙΑ

Για τον Θανάση Τζαβάρα

Επιμέλεια:

Κώστας Πόταγας
Μιχάλης Πετρίδης

νήσος

86 51309000911

ΔΕΣΠΟΙΝΑ ΝΑΖΙΡΗ

Ψυχανάλυση και ομοφυλοφιλία: μια προβληματική σχέση

Η περίπλοκη και επώδυνη ιστορία της σχέσης ανάμεσα στην ψυχανάλυση και την ομοφυλοφιλία καταδεικνύει πόσο δύσκολο είναι να διαχωρίσουμε την επιστημονική θεωρητικοποίηση από τα πολιτισμικά και πολιτικά συμφραζόμενα εντός των οποίων συντελείται. Η αντιμετώπιση που επιφυλάχθηκε στο ζήτημα της ομοφυλοφιλίας μπορεί να αποτελέσει παράδειγμα, όχι μόνο σε ό,τι αφορά την ανάδυση και την εξέλιξη του επιστημονικού κλάδου της ψυχιατρικής αλλά και σε ό,τι αφορά τις μεταπτώσεις που γνώρισε ο δεσμός μεταξύ ψυχαναλυτικής θεωρίας και κλινικής. Πιο συγκεκριμένα, η νεωτερική πρόσληψη της ομοφυλοφιλίας γεννιέται τη δεκαετία του 1850, όταν η ομοφυλοφιλία από θρησκευτικό, ηθικό και νομικό πρόβλημα γίνεται αντικείμενο επιστημονικών ερευνών. Τα κείμενα του Freud καταλαμβάνουν περίοπτη θέση μεταξύ των ερευνών αυτών, συμβάλλοντας ιδιαίτερα σε μια ριζική αλλαγή οπτικής. Παρ' όλα αυτά, σύμφωνα με τους Fonagy και Allison (2012), η ιστορία των ψυχαναλυτικών κειμένων για την ομοφυλοφιλία οδηγεί στην εξής διαπίστωση: αυτό που επέτρεψε μια πολύπλευρη κατανόηση της φύσης της ομοφυλοφιλίας δεν είναι τόσο η κλινική μελέτη της υποκειμενικής πραγματικότητας ομοφυλόφιλων ανδρών και γυναικών όσο, και κυριότερα, οι αλλαγές που επήλθαν στα πολιτισμικά και κοινωνικά συμφραζόμενα της αναλυτικής πρακτικής.

Τα τελευταία είκοσι περίπου χρόνια, η συζήτηση γύρω από μια «παθολογικοποιητική» ή μη προσέγγιση της ομοφυλοφιλίας έχει εγκατασταθεί για τα καλά όχι μόνο στους κόλπους της ψυχαναλυτικής κοινότητας αλλά και μεταξύ ψυχαναλυτών, κοινωνικών ερευνητών (κοινωνιολόγων, πολιτολόγων, εθνολόγων κ.ά.) καθώς και εκπροσώπων οργανώσεων ομοφυλόφιλων. Ενώ, όμως, σε θεωρητικό επίπεδο η συζήτηση αυτή αφορά σημαντικές θεματικές, όπως το δεσμό μεταξύ της ταυτότητας κοινωνικού φύλου και της ομοφυλοφιλίας ή τις έννοιες της ψυχικής ανωριμότητας και του ναρκισσισμού, σε συναισθηματικό επίπεδο φαίνεται να διαπνέ-

εται από το αίσθημα αγάπης-μίσους που χαρακτηρίζει τη σχέση ψυχαναλυτών και ομοφυλόφιλων.

Οι πιο καθοριστικοί παράγοντες για την εξέλιξη της ψυχαναλυτικής σκέψης για την ομοφυλοφιλία άπτονται των κοινωνικών μετασχηματισμών, της ανάδυσης νέων θεωρητικοποιήσεων στην κατεύθυνση μιας πληθυντικής έκφρασης των σεξουαλικότητων και της διεπιστημονικής τους μελέτης, της διάδοσης των ψυχαναλυτικών μοντέλων της σχέσης με το αντικείμενο καθώς και της ευαισθητοποίησης σημαντικού αριθμού ψυχαναλυτών. Πιο συγκεκριμένα, και κυρίως στις ΗΠΑ, η ανάπτυξη κινημάτων για την αναγνώριση των δικαιωμάτων των ομοφυλόφιλων αποτυπώθηκε σε μεγάλο βαθμό στον μακρύ αγώνα για την απόσυρση της ομοφυλοφιλίας από το DSM (1973) και, αργότερα, στην επικύρωση (1991) εκ μέρους της Αμερικανικής Ψυχαναλυτικής Εταιρίας (American Psychoanalytic Association) μιας οδηγίας που καταδίκασε κάθε διάκριση απέναντι στα ομοφυλόφιλα άτομα και καλούσε τα ινστιτούτα-μέλη της να επιλέγουν τους υποψήφιους εκπαιδευτές με γνώμονα όχι τον σεξουαλικό τους προσανατολισμό αλλά το ενδιαφέρον τους για την ψυχανάλυση, τα προσόντα τους, την πολιτισμική τους κατάρτιση, την ψυχολογική τους ακεραιότητα και την επιδεκτικότητά τους στην ανάλυση. Η φεμινιστική σκέψη και οι σπουδές κοινωνικού φύλου (queer και, στη συνέχεια, gender studies) πρόσφεραν ένα επιστημονικό υπόβαθρο στο κίνημα απελευθέρωσης της κοινότητας των ομοφυλόφιλων, ενώ οι εργασίες του Μ. Foucault (1976) συνέβαλαν ιδιαίτερα στη συνειδητοποίηση της σχέσης ανάμεσα στη σεξουαλικότητα και την εξουσία. Από τα τέλη της δεκαετίας του 1980, οι σπουδές για την ανδρική και γυναικεία ομοφυλοφιλία (queer studies, με τη χρήση του όρου queer να σημαίνει ομοφυλόφιλος-η διατηρώντας ταυτόχρονα τη συνδήλωση αυτού που είναι «παράξενο», «αλλόκοτο» «ασυνήθιστο») εισέφεραν έναν ριζοσπαστικό προβληματισμό, ηθελημένα εκκεντρικό, σε ό,τι αφορά τη δυνατότητα να σκεφτόμαστε τις κατηγορίες και τα στερεότυπα που άπτονται του βιολογικού και του κοινωνικού φύλου. Σύμφωνα με τις queer studies –ρεύμα που άντλησε την έμπνευσή του από τον Μ. Foucault και την κριτική του στην κανονιστική προσέγγιση της σεξουαλικότητας και της ταυτότητας–, οι σεξουαλικές ταυτότητες ποικίλλουν ανάλογα με τις κοινωνικές αναπαραστάσεις που προηγούνται αυτών και τις καθορίζουν. Το βιβλίο της J. Butler *Gender Trouble* (1990, το οποίο επανεκδόθηκε το 1999 και μεταφράστηκε στα γαλλικά το 2005), θεμελιώδες κείμενο των σπουδών φύλου, τεκμηριώνει τη θέση ότι η ταυτότητα του κοινωνικού φύλου αποτελεί μια πολιτισμική κατασκευή και κατά συνέπεια δεν μπορεί παρά να είναι ρευστή, πολλαπλή και πολυλειτουργική.

Μέσα σε αυτά τα πρόσφατα διανοητικά και κοινωνικά συμφραζόμενα, οι αναλυτές, κυρίως στον αγγλοσαξονικό κόσμο, επιχειρήσαν μια κριτική ανάγνωση των ψυχαναλυτικών κειμένων του παρελθόντος (δηλαδή από το 1905 και εξής) για να επισημάνουν τα αδιέξοδα και τις αντιφάσεις τους αλλά και για να προτείνουν δια-

φορετικές και λιγότερο κατηγορηματικές προσεγγίσεις. Πιο πρόσφατες ψυχαναλυτικές εργασίες (Lingiardi & Luci 2012) ανέδειξαν τουλάχιστον δυο επικρατούσες τάσεις στα κείμενα του παρελθόντος: α) την υιοθέτηση ενός δυαδικού συστήματος σκέψης (που εκφέρεται με ζεύγη αντιθέσεων όπως αρσενικό-θηλυκό, ενεργητικό-παθητικό, ομοφυλόφιλο-ετεροφυλόφιλο) στραμμένου στην αναζήτηση των αιτίων της ομοφυλοφιλίας και β) τη σύμπραξη σεξουαλικού προσανατολισμού (και επομένως επιλογής αντικειμένου) και ταυτότητας φύλου, η οποία κατέληγε συχνά σε μια θεωρητικοποίηση που προϋπέθετε την ύπαρξη ενός κοινού χαρακτηριστικού μεταξύ ομοφυλόφιλου άνδρα και ετεροφυλόφιλης γυναίκας, δηλαδή του παθητικού ρόλου της σεξουαλικής ικανοποίησης και, γενικότερα, της ψυχικής λειτουργίας (θεωρητικοποίηση που καθιέρωνε την εξίσωση: ομοφυλόφιλος = παθητικότητα = θηλυκότητα). Οι ίδιες μελέτες κατέδειξαν επίσης τόσο την επίδραση που άσκησε η φροϋδική παράδοση στον προβληματισμό των μεταφροϋδικών αναλυτών διαφόρων σχολών αναφορικά με το δεσμό σεξουαλικότητας και αμφισεξουαλικότητας, ναρκισσισμού και έννοιας της προσκόλλησης σε ένα στάδιο ανάπτυξης, όσο και την αναπόδραστη σχέση που ήδη σχολιάσαμε ανάμεσα στα ψυχαναλυτικά μοντέλα και στα κοινωνικά και πολιτισμικά συμφραζόμενα.

Διατρέχοντας τις σχετικές επιστημονικές δημοσιεύσεις προκειμένου να προετοιμάσω αυτήν την παρουσίαση, σκέφτηκα να χαρακτηρίσω τη σχέση ψυχανάλυσης και ομοφυλοφιλίας ως προβληματική έχοντας διαπιστώσει με έκπληξη τα εξής: α) τα κείμενα του Freud για το ζήτημα μπορούν να τύχουν πολύ διαφορετικών και κάποιες φορές ακόμα και αντιθετικών αναγνώσεων εκ μέρους διαφορετικών ψυχαναλυτών, ανάλογα με τη μεταβίβαση του καθενός στο φροϋδικό έργο, β) το ζήτημα της ομοφυλοφιλίας έκανε κάποιους επιφανείς ψυχαναλυτές να αναθεωρήσουν δημόσια τις θέσεις τους, λαμβάνοντας υπόψη νέες κλινικές εμπειρίες και νέες θεωρητικές κατασκευές, γ) το κίνημα κριτικής αναθεώρησης φαίνεται να επηρεάστηκε από το γεγονός ότι από τη δεκαετία του 1960 και μετά κάποιοι ομοφυλόφιλοι αναλυτές, πολύ γνωστοί πλέον στον αγγλοσαξονικό κόσμο, κοινοποίησαν τις προσωπικές ψυχαναλυτικές εμπειρίες τους από διακριτές ιστορικές στιγμές της θεωρητικής και κλινικής παραγωγής πάνω στην ομοφυλοφιλία (ό.π.). Μια έστω σύντομη αναδρομή στις παραπάνω διαπιστώσεις επιτρέπει την ανάδειξη κάποιων σημαντικών στοιχείων που θεωρώ ότι παραγνωρίζονται από τον γαλλόφωνο ψυχαναλυτικό κόσμο, ενώ μπορούν να συμβάλουν σε μια καλύτερη επιστημολογική κατανόηση της ψυχαναλυτικής λογοτεχνίας γύρω από την ομοφυλοφιλία.

α) Τα κείμενα του N. Chodorow, αμερικανού ψυχαναλυτή και κοινωνιολόγου, μου φάνηκαν αντιπροσωπευτικά της κριτικής ανάγνωσης των φροϋδικών κειμένων που δίνει έμφαση στον διπλό (και αντιφατικό) χαρακτήρα της φροϋδικής κληρονομιάς: από τη μια, μια στάση περισσότερο κανονιστική παρά κλινική, όταν ο Freud επισημαίνει ότι το επιθυμητό αποτέλεσμα στο επίπεδο της ψυχοσεξουαλικής ανά-

πτυξης είναι η επιλογή ετερόφουλου αντικειμένου και αφήνει να εννοηθεί, κυρίως στα ύστερα κείμενά του (1924, 1925, 1931), ότι υπάρχει μια κανονική θηλυκότητα και μια κανονική αρρενωπότητα και καθεμιά από αυτές συνδέεται με μια συγκεκριμένη επίλυση του οιδιποδείου, με μια συγκεκριμένη επιλογή αντικειμένου και με μια συγκεκριμένη στάση, ή παθητική ή ενεργητική. Από την άλλη, το πρότερο κείμενό του *Τρία δοκίμια για τη θεωρία της σεξουαλικότητας* (1905) και το άρθρο του «Για την ψυχογένεση μιας περίπτωσης γυναικείας ομοφυλοφιλίας» (1920) εμφανίζονται ως κείμενα ανατρεπτικά και σύνθετα, αφού εισάγουν τις θεματικές που μας επέτρεψαν να αρχίσουμε να μιλάμε για *σεξουαλικότητες* στον πληθυντικό: τη διάκριση μεταξύ ομοφυλοφιλίας και διαστροφής (*Τρία δοκίμια*) και την αναγνώριση της προδιάθεσης για αμφιφυλοφιλία (και στα δύο κείμενα) τόσο των ετεροφυλόφιλων όσο και των ομοφυλόφιλων. Σε αυτά τα κείμενα ο Freud μάς διδάσκει ότι αν λάβουμε υπόψη όχι μόνο τους έκδηλους αλλά και τους ασυνείδητους και λανθάνοντες λιβιδινικούς προσανατολισμούς, όλοι, ανεξάρτητα από τη συνειδητή σεξουαλική τους προτίμηση, είναι αμφιφυλόφιλοι ως προς την επιλογή αντικειμένου. Επισημαίνει επίσης ότι η σεξουαλικότητα περιλαμβάνει εκτός από τη σεξουαλική επιθυμία και «ψυχικούς σεξουαλικούς χαρακτήρες» (1920: 268) –τους οποίους θα μπορούσαμε να συσχετίσουμε με ό,τι στις μέρες μας αποκαλούμε ταύτιση με ένα κοινωνικό φύλο. Επιπλέον, τείνει να κανονικοποιεί τις ομοφυλοφιλίες και να αντιμετωπίζει τις ετεροφιλοφιλίες ως προβληματικές, όταν επιβεβαιώνει ότι «το αποκλειστικό σεξουαλικό ενδιαφέρον του άνδρα για τη γυναίκα είναι επίσης ένα πρόβλημα που χρήζει εξήγησης και όχι κάτι αυτονόητο που θα μπορούσε να αναχθεί σε μια χημική έλξη» (1905, προσθήκη 1915, σ. 51).

Αυτή η κριτική ανάγνωση, που δεν παραβλέπει την ιδέα ότι η σκέψη του Freud ακολούθησε μια πορεία «διπλής κατεύθυνσης» (Ligniard & Luci 2012: 21), αναγνωρίζει τη διανοητική εντιμότητα που επέδειξε ο Freud επιλέγοντας να αναπτύξει το στοχασμό του σε πείσμα των αμφισημιών και των κυρίαρχων τάσεων της εποχής του.

Στις αναγνώσεις τους των φροϋδικών αναφορών στην ομοφυλοφιλία, άλλοι σύγχρονοι αναλυτές υπογραμμίζουν κυρίως τις καινοτομίες και τις θετικές συμβολές, σχετικοποιώντας τα προβληματικά σημεία και αναδεικνύοντας διαφορετικά επιχειρήματα. Οι Fonagy και Allison (2012) δίνουν έμφαση στο γεγονός ότι η θεώρηση του Freud για τη σεξουαλικότητα μετασχηματίζεται και εξελίσσεται διαρκώς, και σχολιάζουν τον βαθύ ανθρωπισμό και το αμείωτο ενδιαφέρον του Freud για την ιδιαίτερη υποκειμενική εμπειρία των ασθενών του. Η Heenen-Wolff (2010) προτείνει «μια αυστηρή ανάγνωση των 'φροϋδικών' θεωριών για τη σεξουαλικότητα σε όλες τις εκδοχές τους, για να καταδείξει ότι οι θέσεις του Freud δεν είναι ουδόλως κανονιστικές» (σ. 46) ούτε σε ό,τι αφορά το ζήτημα της προγενετήσιας καθήλωσης ούτε ως προς εκείνο ενός ανεπαρκώς οργανωμένου οιδιποδείου. Η επιχειρηματο-

λογία της, βασισμένη κατά κύριο λόγο στη φροϋδική έννοια της αμφισεξουαλικότητας, της επιτρέπει να ασκήσει αυστηρή κριτική στις «ομοφοβικές» θέσεις μεταφροϋδικών αναλυτών που υιοθετούν τη λακανική οπτική ή επιλέγουν να υπερασπιστούν τη λακανική θέση (Winter, Melman, Roudinesco). Αντιτίθεται επίσης στις θέσεις που υπερασπίστηκε ο J. Bergeret (2003) –θέσεις που αμφισβητήθηκαν κι από άλλους αναλυτές (Roughton 2002a, Philipps 2003, Ligniard & Luci 2012).

β) Αν ενδιαφερόμαστε τώρα για τη διανοητική πορεία γνωστών αναλυτών οι οποίοι προέβησαν σε αναθεώρηση των θέσεών τους και εξέφρασαν τη μεταστροφή τους αυτή στο πλαίσιο επιστημονικών δημοσιεύσεων, μπορούμε να στραφούμε στις εργασίες του Roy Schafer (2002), της Joyce McDougall (1964, 2001) και του Otto Kernberg (2002).

Ο R. Schafer ήταν από τους πρώτους που αναγνώρισαν ότι η προσέγγιση των αναλυτών σε ό,τι αφορά τη σεξουαλικότητα επηρεάζεται από τις κυρίαρχες πολιτισμικές αξίες. Η θεώρησή του για τις μη συμβατικές σεξουαλικές πρακτικές άλλαξε από τη στιγμή που, χάρη στη συμβολή της μεταμοντέρνας κριτικής, απελευθερώθηκε από τρεις εκφάνσεις που συναντάμε τόσο στην τρέχουσα γλώσσα όσο και στην ψυχανάλυση: τις γλωσσικές και νοητικές διχοτομήσεις, τις γενικεύσεις και τις φυσικοποιήσεις. Σύμφωνα με τον Schafer, ο Freud υπέπεσε σε ένα μεθοδολογικό σφάλμα όταν φυσικοποίησε την ιδέα ότι η γενετήσια και αναπαραγωγική ετεροφυλοφιλία σηματοδοτεί την κορύφωση της ανάπτυξης. Από αυτήν τη φυσικοποίηση της νόρμας προέκυψε η τάση να θεωρείται η ομοφυλοφιλία εκδήλωση ατελούς ψυχοσυναισθηματικής ανάπτυξης και ανωριμότητας (2002, ό.π.).

Η Joyce McDougall αναθεώρησε προοδευτικά τις θεωρίες που είχε αρχικά αναπτύξει στο δοκίμιό της «L'homosexualité féminine» (1964) στηριζόμενη στις αναλύσεις κάποιων κλινικών περιπτώσεων γυναικείας ομοφυλοφιλίας. Η ανάλυσή της για τις διαφορετικές ψυχοσυναισθηματικές διαδρομές των γυναικών αυτών χαρακτηριζόταν από εξαιρετική λεπτότητα αλλά ήταν και φορτισμένη από μια παθολογική συνδήλωση. Η McDougall υποστήριζε ότι εξαιτίας μιας πολύπλοκης δυναμικής που διαμορφώνεται από ενδοβολές και προβολές σχετικές με τον ψυχικό θεσμό του υπερεγώ, στην ομοφυλόφιλη γυναίκα ενυπάρχει ένας πραγματικός διχασμός ανάμεσα στο Εγώ και το αντικείμενο. Η εγκαθίδρυση προβληματικών ταυτίσεων τόσο με το μητρικό όσο και με το πατρικό μορφοείδωλο (imago) δεν επιτρέπει ούτε τον εμπλουτισμό του Εγώ και των λειτουργιών του ούτε τη συγκρότηση ενός γυναικείου πεπρωμένου. Το 1978, στο βιβλίο της *Plaidoyer pour une certaine anormalité*, από τη μια διερευνά τη μομφή που αποδίδεται στην ψυχανάλυση για το ότι επιχειρεί να «κανονικοποιήσει» κάθε αποκλίνουσα εκδήλωση και από την άλλη προσπαθεί να καταδείξει το δημιουργικό ψυχικό δυναμικό που εμπεριέχουν κάποιες «αποκλίσεις». Ωστόσο, από το 1982 (*Théâtres du Jeu*), αρχίζει να αναθεωρεί τη θέση της ότι η ομοφυλοφιλία αποτελεί σύμπτωμα, και επιχειρεί να διαγνώσει

από ποια στιγμή και μετά η απόκλιση οφείλει να γίνει κατανοητή ως μια απλή μεταβλητή της ανθρώπινης σεξουαλικότητας στο πλαίσιο μιας σημαντικής σχέσης με το αντικείμενο. Το 2001, εξηγώντας τη μεταστροφή της στη θεώρηση της γυναικείας ομοφυλοφιλίας δήλωσε ότι το 1964 ήταν «άπειρη και γαλουχημένη με λανθασμένες θεωρίες» (σ. 7).

Ο Otto Kernberg αισθάνθηκε επίσης την ανάγκη να προβεί σε μια θεωρητική και κλινική αναθεώρηση της θεωρίας του για τη σεξουαλικότητα (Ligniard & Luci 2012), παρότι υπήρξε ένθερμος υποστηρικτής της παθολογικής φύσης της ομοφυλοφιλίας. Το 1992 αναγνώρισε ότι η ομοφυλοφιλία δεν μπορεί να θεωρηθεί διαστροφή και ότι η ενδεχόμενη ευθραυστότητα της ταυτότητας κοινωνικού φύλου ενός ομοφυλόφιλου άνδρα οφείλει να διερευνηθεί λαμβάνοντας υπόψη την κοινωνική και πολιτισμική προκατάληψη. Σε ένα πιο πρόσφατο άρθρο του (2002) υποστηρίζει ότι το εύρος των ομοφυλοφιλικών προσανατολισμών αντικατοπτρίζει διαφορετικές ψυχικές δυναμικές και διαφορετικούς ιδεολογικούς παράγοντες, και επισημαίνει τρία σημεία ισοδυναμίας μεταξύ ομοφυλοφιλίας και ετεροφυλοφιλίας. Στο ίδιο άρθρο αναφέρεται επίσης στις αντιμεταβιβαστικές επιπλοκές καθώς και στη σημασία που έχει η αναλυτική ουδετερότητα: «Όλοι συμφωνούμε στο γεγονός ότι ο αναλυτής οφείλει να είναι έντιμο ουδέτερος από την άποψη της τεχνικής, υπό την έννοια ότι πρέπει να βοηθά τον ασθενή να ενισχύσει τη σεξουαλική του ταυτότητα· οφείλει να αποδεχτεί πλήρως την ελευθερία του ασθενή και να επιδεικνύει ανά πάσα στιγμή μια αυτοστοχαστική συνείδηση μπροστά στον ιδιαίτερα υψηλό κίνδυνο μιας ιδεολογικής επιμόλυνσης της κλινικής του προσέγγισης» (ό.π.: 24).

γ) Οι Ralph Raughton, Jack Drescher και Ubaldo Leli, τρεις ομοφυλόφιλοι ψυχαναλυτές πολύ γνωστοί σήμερα στην αγγλόφωνη ψυχαναλυτική κοινότητα, κατέθεσαν σε επιστημονικές δημοσιεύσεις τις προσωπικές εμπειρίες που είχαν από την ψυχαναλυτική εκπαίδευση κατά την περίοδο 1960-2000. Θα μπορούσαμε να θεωρήσουμε αυτές τις δημοσιεύσεις ενδεικτικές της εξέλιξης των σχέσεων ανάμεσα στην ψυχανάλυση (ή καλύτερα τους ψυχαναλυτικούς θεσμούς) και τα ομοφυλόφιλα άτομα.

Ο Ralph Raughton (2002) άρχισε την αναλυτική του εκπαίδευση το 1967, ενώ ξεκίνησε την πρώτη του ανάλυση νιώθοντας υποχρεωμένος να αποκρύψει την ομοφυλοφιλία του και να ζητήσει τη βοήθεια του αναλυτή ώστε να αλλάξει σεξουαλικό προσανατολισμό. Το 1973 (έτος κατά το οποίο η διάγνωση της ομοφυλοφιλίας απαλείφεται από το DSM) ξεκίνησε μια δεύτερη ανάλυση η οποία του επέτρεψε να αποδεχτεί μια αμφισεξουαλική θέση. 25 χρόνια αργότερα, προτού αναγνωριστεί ως εκπαιδευτής αναλυτής, αποφάσισε να προβεί σε ένα coming out. Έχει κάνει πολυάριθμες δημοσιεύσεις και έχει οργανώσει αρκετές ψυχαναλυτικές συναντήσεις με θέμα τις σχέσεις ανάμεσα στην ομοφυλοφιλία και την ψυχαναλυτική εκπαίδευση, την ψυχοπαθολογία και τη θεραπευτική φροντίδα.

Ο Jack Drescher αποφάσισε να αρχίσει την αναλυτική του εκπαίδευση στις αρχές της δεκαετίας του 1970 πεπεισμένος τόσο για τη θετική συμβολή της αναλυτικής εμπειρίας όσο και για την αναγκαιότητα να μην αποκρύψει τον σεξουαλικό του προσανατολισμό. Ξεκίνησε, λοιπόν, μια πρώτη ανάλυση και εκπαίδευση έξω από τους επίσημους ψυχαναλυτικούς κύκλους. Το 1986 έγινε δεκτός σε ένα ινστιτούτο-μέλος της Αμερικανικής Ψυχαναλυτικής Εταιρίας και πραγματοποίησε μια δεύτερη ανάλυση με έναν αναλυτή (ετεροφυλόφιλο) ο οποίος, όπως γράφει ο ίδιος (2002), του έμαθε να αποδέχεται την ετερότητα. Από τη δεκαετία του 1990, κατά το πρότυπο πολλών άλλων αμερικανών ομοφυλόφιλων αναλυτών, ανδρών και γυναικών, δημοσιεύει εργασίες που άπτονται ζητημάτων σχετικών με την ομοφυλοφιλία.

Ο Uberto Leli ανήκει στην πρώτη γενιά ανοιχτά ομοφυλόφιλων ψυχαναλυτών που όχι μόνο έγιναν δεκτοί στην Αμερικανική Ψυχαναλυτική Εταιρία αλλά και ενθαρρύνθηκαν στο να αποκτήσουν το στάτους του εκπαιδευτή. Επέλεξε ως εκπαιδευτή αναλυτή του τον Otto Kernberg παρά την ομοφοβική φήμη του. Ο Leli (2002) εξήγησε ότι στο πρόσωπο του Kernberg βρήκε κατανόηση, ενσυναίσθηση και ένα ειλικρινές ενδιαφέρον για τον εσωτερικό του κόσμο, ενώ αναγνώρισε ότι όσο περνούσε ο καιρός τόσο περισσότερο οι σχέσεις του με τους συναδέλφους γίνονταν απλές και ειλικρινείς.

Είναι σαφές ότι σε αυτές τις δημοσιεύσεις, όπως και σε πολλές άλλες, τίθεται συχνά το ζήτημα της εσωτερικευμένης ομοφοβίας (όρο που εισήγαγε το 1972 ο Weinberg, αμερικανός ψυχολόγος ο οποίος θεωρούσε την ομοφοβία ψυχιατρικό σύμπτωμα) τόσο από ομοφυλόφιλους όσο από ετεροφυλόφιλους αναλυτές. Η E. Roudinesco (2002) στήριξε την υπόθεση ότι η ψυχαναλυτική ομοφοβία γεννιέται από το φόβο μπροστά σε ενδεχόμενους μετασχηματισμούς της δυτικής κοινωνίας και, ειδικότερα, μπροστά στην ανοιχτή έκφραση του αιτήματος για «κανονικότητα» εκ μέρους ομοφυλόφιλων που επιθυμούν να παντρευτούν, να κάνουν οικογένεια, να αποκτήσουν παιδιά κ.λπ. Πρόκειται για το φόβο ότι μια τέτοια κανονικοποίηση θα επιφέρει προοδευτικά μια *ομοφυλοφιλοποίηση* της κοινωνίας ή, με άλλα λόγια, μια ομοιογενοποίηση των φύλων.

Ένα άλλο σημαντικό ζήτημα που αναδύεται στις δημοσιεύσεις των είκοσι τελευταίων ετών αφορά την εγκατάλειψη ή όχι της αναζήτησης μιας αιτιολογίας της ομοφυλοφιλίας στο πλαίσιο μιας αναλυτικής εργασίας με ομοφυλόφιλους ασθενείς. Κάποιοι συγγραφείς υποστηρίζουν ότι η αναζήτηση των αιτιών της ομοφυλοφιλίας σημαίνει και αναζήτηση αυτού «που δεν πήγε καλά», «που χωλαίνει» κατά τη διαδικασία της ανάπτυξης. Έτσι, οι Isay (1996), Drescher (2002) και Roughton (2000) εκφράζουν, ο καθένας με τον τρόπο του, τη δυσπιστία τους απέναντι σε ένα τέτοιο εγχείρημα, με το επιχείρημα ότι μια τέτοια αναζήτηση γίνεται συχνά το όχημα μιας περισσότερο ή λιγότερο συνειδητής βούλησης για αλλαγή προσα-

νατολισμού του ασθενή. Παρ' όλα αυτά οι ίδιοι επιχειρούν να διερευνήσουν τους διαφορετικούς παράγοντες, είτε εγγενείς στη συγκρότηση του καθενός είτε πολιτισμικούς, που επηρεάζουν τη διαδικασία της ψυχοσεξουαλικής ανάπτυξης. Άλλοι συγγραφείς προσεγγίζουν το ίδιο ερώτημα μέσα από άλλες οδούς, ειδικότερα δε μέσα από τη συγκρότηση της ταυτότητας του κοινωνικού φύλου. Ο K. Corbett (1993), για παράδειγμα, ανέπτυξε το στοχασμό του πάνω στην ταυτότητα κοινωνικού φύλου ενός ομοφυλόφιλου άνδρα συσχετίζοντάς τη με την εμπειρία της παθητικότητας που αυτός είχε κατά τη διάρκεια μιας σχέσης του με έναν άλλο άνδρα. Κατέληξε έτσι να θέσει υπό αμφισβήτηση την ετεροκανονικότητα των παραδοσιακών μοντέλων ανάπτυξης του κοινωνικού φύλου που δίνουν ιδιαίτερη έμφαση στην απαρχή της ομοφυλοφιλίας. Ο N. Kulish (2010), από την πλευρά του, υποστηρίζει μια ανοικτή προσέγγιση του ζητήματος της επιλογής αντικειμένου (ομόφυλου ή ετερόφυλου), που δεν αποκλείει τη διερεύνηση του «γιατί» έγινε αυτή η επιλογή και η οποία αναγνωρίζει ότι κανείς ψυχαναλυτής δεν μπορεί να παρακάμψει τις συνέπειες που έχει το ζήτημα του κοινωνικού φύλου στην κλινική πρακτική. Ο N. Chodorow (2003), πάλι, επιχειρεί να δείξει ότι η σεξουαλικότητα ανάγεται σε πολλούς παράγοντες –την ερωτικοποίηση, τις πρακτικές, τον εσωτερικό κόσμο, το συναίσθημα, την επιλογή αντικειμένου, την ταυτότητα κοινωνικού φύλου, την κουλτούρα και τις φαντασιώσεις– και ως εκ τούτου, για να κατανοήσουμε τις ομοφυλοφιλίες, «πρέπει να εκλάβουμε τις σεξουαλικότητες εν γένει ως δημιουργίες και συγκροτήσεις πολύπλοκων ατομικών φαντασιωσικών συμβιβασμών» (ό.π.: 63): δεδομένων όλων αυτών των παραγόντων, παραμένει εξαιρετικά περίπλοκο να προβλέψουμε πώς καταλήγουμε να είμαστε ομοφυλόφιλοι ή ετεροφυλόφιλοι. Πιο πρόσφατες προσεγγίσεις (Fonagy & Allison 2012, Hennen-Wolff 2012) εστίασαν στις θεωρητικοποιήσεις του J. Laplanche που υπογραμμίζουν την αναπτυξιακή οπτική, αναδεικνύοντας την επίδραση που έχουν στην υποκειμενικότητα του παιδιού συνειδητές και ασυνειδητές συμπεριφορές και νοήματα του ενήλικα που σχετίζονται με τη σεξουαλικότητα.

Η αναδρομή στις παραπάνω δημοσιεύσεις μάς οδηγεί στη διαπίστωση ότι το ερώτημα για τα αίτια ή/και τους παράγοντες, συμπεριλαμβανομένων των βιολογικών, που επηρεάζουν την ψυχοσεξουαλική ανάπτυξη κάνει συχνά τους σύγχρονους ψυχαναλυτές να προάγουν την πολυπλοκότητα και την πολλαπλότητα των υποκειμενικών εμπειριών. Μας επιτρέπει επίσης να διαπιστώσουμε ακόμα μια φορά κάποιες αποκλίσεις μεταξύ γαλλόφωνης και αγγλόφωνης ψυχαναλυτικής σκέψης όπως, για παράδειγμα, την έμφαση των γάλλων ψυχαναλυτών στο ότι η ψυχική ομοφυλοφιλία (ή αμφιφυλοφιλία) δεν οδηγεί αναγκαστικά σε μια ενεργή ομοφυλοφιλία, ή την τάση των αγγλοσαξόνων ψυχαναλυτών να μεταθέτουν τον θεωρητικό άξονα από το πεδίο των ενορμήσεων σε αυτό των κοινωνικών και πολιτισμικών σχέσεων και συμφραζομένων. Παρ' όλα αυτά μπορούμε να θεωρήσουμε

ότι αυτές οι αποκλίσεις μειώνονται όχι μόνο χάρη στην προσπάθεια κάποιων συγγραφέων να γεφυρώσουν διαφορετικές θεωρητικές επεξεργασίες (Chodorow 2003, Fonagy & Allison ό.π.) αλλά και από την ευρεία αποδοχή εκ μέρους των ψυχαναλυτών μιας βασικής ιδέας: η ψυχανάλυση δεν μπορεί παρά να αντίκειται σε κάθε ρεύμα προσδεδεμένο στη νόρμα, στο μέτρο που εδράζεται στη διερεύνηση ιδιαίτερων υποκειμενικότητων.

Πουατιέ, Σεπτέμβριος 2013

Μτφρ. Π. Αγγελόπουλος

Βιβλιογραφία

- Bergeret J. (2003). L'importance de l'illusoire dans le concept d'homosexualité tel que l'entend un psychanalyste. *Revue Française de Psychanalyse*, 67, 27-40.
- Butler, J. (2005). *Trouble dans le genre*. Paris: La Découverte.
- Chodorow, N.J. (2003). Les homosexualités comme formation de compromise: la complexité théorique et clinique d'une description et d'une compréhension des homosexualités». *Revue Française de Psychanalyse*, 67, 41-64.
- Corbett, K. (1993). The mystery of homosexuality. *Psychoanalytic Psychology*, 10, 345-357.
- Drescher, J. (2002). Don't ask, don't tell: a gay man's perspective on the psychoanalytic training experience between 1973 and 1991. *Journal of Gay and Lesbian Psychotherapy*, 6/1, 45-55.
- Fonagy, P. & Alison, E. (2012). A scientific theory of homosexuality for psychoanalysis. Paper presented at a Scientific Meeting of the British Psychoanalytical Society.
- Foucault, M. (1976). *Histoire de la sexualité. I. La volonté de savoir*. Παρίσι: Gallimard.
- Freud, S. (1905-1915/1962). *Trois essais sur la théorie de la sexualité*. Παρίσι: Gallimard.
- Freud, S. (1920/1973). Sur la psychogénèse d'un cas d'homosexualité féminine. *Névrose, psychose et perversion*. Paris: PUF.
- Heenen-Wolff, S. (2010). Bisexualité et homosexualité dans l'approche freudienne et post-freudienne. Στο Heenen-Wolf, S. (επιμ.), *Homosexualités et stigmatisation*. PUF, 41-64.
- Isay, R.A. (1996). *Becoming Gay: The Journey of Self-Acceptance*. New York: Pantheon.
- Kernberg, O.F. (1992). *Aggression in personality disorders and perversions*. New Haven: Yale University Press.
- Kernberg, O.F. (2002). Unresolved issues in the psychoanalytic theory of homosexuality and bisexuality. *Journal of Gay and Lesbian Psychotherapy*, 6/1, 9-27.
- Kulish, N. (2010). Clinical Implications of Contemporary gender Theory. *J. Am. Psychoanal. Assoc.*, 58, 231-258.
- Leli, U. (2002). The experience of undergoing psychoanalytic training as an openly gay candidate; A personal note. *Journal of Gay and Lesbian Psychotherapy*, 6/1, 57-65.

- Lingiardi, V. & Luci, M. (2012). L'homosexualité en psychanalyse. Στο P. Rigliano & M. Graglia (επιμ.), *L'homosexualité dans les psychothérapies. Histoire, enjeux, perspectives*. Βρυξέλες: De Boeck, 15-72.
- McDougall, J. (1964). De l'homosexualité féminine. Στο J. Chasseguet-Smirgel (επιμ.), *La sexualité féminine*. Paris: Payot.
- McDougall, J. (1978). *Plaidoyer pour une certaine anormalité*. Paris: Gallimard.
- McDougall, J. (1982). *Théâtres du Je*. Paris: Gallimard.
- McDougall, J. (2001). Gender and creativity. *Journal of Gay and Lesbian Psychotherapy*, 5, 5-28.
- Philipps, S.H. (2003). Coming out of the confusion. *International Journal of Psychoanalysis*, 84, 1431-1450.
- Roudinesco, E. (2002). Psychoanalysis and homosexuality: reflections on the perverse desire, insult and the paternal function. *Journal of European Psychoanalysis*, 15. Διαθέσιμο στο διαδίκτυο: <http://www.psychomedia.it/jep/number15/roudinesco.htm>.
- Roughton, R. (2000). Sometimes a desire is just a desire: gay men and their analyst. *Gender and Psychoanalysis*, 5/3, 259-273.
- Roughton, R. (2002a). Rethinking homosexuality. What it teaches us about psychoanalysis. *Journal of American Psychoanalytic Association*, 50/3, 733-763.
- Roughton, R. (2002b). Being gay and becoming a psychoanalyst: across three generations. *Journal of Gay and Lesbian Psychotherapy*, 6/1, 31-43.
- Schafer, R. (2002). On male nonnormative sexuality and perversion in psychoanalytic discourse. *Ann. Psychoanal.*, 30, 23-35.